

KOLTAI TAMÁS

Kilépni minden szerepből

■ EÖRSI ISTVÁN: HALÁLOM REGGELÉN ■

A *Halálom reggelén*, Eörsi István 2000-ben írt darabja, amely Heinrich von Kleist, a német romantikus zseni életének utolsó napján játszódik, egyszerre szól mindkét drámaíróról: a modellről és színpadi újrateremtőjéről. Ez akkor is evidencia lenne, ha Eörsi itt volna közöttünk, és halálának közelségétől sem kap jelképes értelmet, nem válik annak metaforájává. Annál kevésbé, mivel kettőjük emberi alkata, életvezetése és életfilozófiája között látszólag óriási a különbség. A *Kohlhaas Mihály*, a *Homburg hercege*, a *Pentheszileia*, *Az eltört korsó* szerzője érzelmi-gondolati kilengések, szélsőségek között vergődő, saját démonaival küzdő ember, aki belső ellentmondásai elől mintegy elhatározott

életprogramként, tudatosan menekül a halálba, az öngyilkosságba. Vele ellentétben Eörsi konok életszerető, szinte hedonista, az érzelmi és értelmi örömök zsigeri élvezője, akinek nem esik nehezére tiszta, racionális elmével ítélni meg a dolgokat. Az Eörsi eltávozása által „fölkínált” halálmetafora paradox módon mégis belejátszik a *Halálom reggelén* kaposvári előadásába. A darab első jelenetében a már halott Kleist szem- és fültanúja, sőt bizonyos értelemben résztvevője annak a beszélgetésnek, amely az öngyilkosságának színelhelyétől nem messze lévő fogadóban zajlik a fogadósék, egy helybéli paraszt és az öngyilkos által korábban levélben a tetthelyre hívott, végakarátát teljesíteni hivatott barátai (vagy inkább ismerősei) között. A néhai Kleist, a friss halott tehát látja és hallja, amit róla és eltávozásáról beszélnek; a bizarr szituáció emlékeztet arra a nem régi eseményre a Múcsarnokban, amikor a halálosan beteg Halász Péter fölgravatolta magát, hogy élő tanúja legyen saját halotti búcsúztatójának. A *Halálom reggelén* darabnyitó gesztusa, az, hogy a halott Kleist visszatér életének színterére, hasonló kívánság belevetítése egy másik karakterbe, és mélyen jellemző Eörsire. Elveszteni testi súlyunkat, mint a táncosok vagy a bábok, mintegy felröppenni a testünkéből és pusztá szellemmé válni, s gondolatban „vágyaink ellenére visszahuppanni arra a masszára, amelyet sikerült hátrahagynunk” (az utóbbi a darabból vett idézet), egyszerre kleisti és eörsi gondolat.

Znamenák István (Kleist), Tóth Géza (Riebisch), Horváth Zita (Friederike Stimming), Nagy Viktor (Peguilhen) és Szula László (Vogel)





Klencsár Gábor felvételei

Gubás Gabi (Henriette) és Znamenák István

A felszín alatt további lelki azonosságok lelhetők a hedonista Eörsi és az öngyilkos Kleist között, aki egyébként – és ez a történethez tartozik – egy fiatal nővel, Henriette Vogellal közösen követte el tettét, mégpedig előre kitervelt módon úgy, hogy előbb a virágzó, de gyógyíthatatlan méhrákban szenvedő fiatalasszonnyal végzett annak kérésére, majd magával is. A darab az előjátékként prezentált utójátékot követően a Wannsee partján hajnalban bekövetkezett tettet megelőző éjszaka eseményeit fikcionálja. Eörsit mindekelőtt Kleist érdekli, Henriettét – a köztük lévő mély baráti szeretet ellenére – csak statisztának tekinti. Az öngyilkosság előtti számvetés – ne gondoljunk melodramára, inkább az egyetlen lehetséges megoldás választásának emelkedett, szinte euforikus nyugalma – egy olyan embert állít elé, aki nem volt azonos a szerepeivel, pontosabban minden, a társadalom, sőt a biológia által rákényszerített szerepben bizonytalanul érezte magát. Azokban is, amelyeket önként vállalt, például a porosz hazafiát, a katonáét, a tudomány vagy az irodalom művelőjét, azokban is, amelyeket nem vállalt, például az államhivatalnokét, és azokban is, amelyeket a természet mért rá, például a férfit. Utolsó éjszakáján még egyszer végigskálazza elmúlt esélyeit, még szeretett nővérét is maga elé fantáziálja, hogy egy képzelt házasságban, melyben nővére a férfi, és ő a nő, eljátsszon a nemcsere lehetőségével, míg végérvényesen arra a következtetésre jut – ez az utolsó levélből vett mondat a darabban is elhangzik –, hogy „rajtam már nem lehet segíteni ezen a földön”. Az öngyilkosság eszerint nem más, mint kilépés az összes rá mért szerepből, megszabadulás a föloldhatatlan(nak látszó) ellentmondást okozó társadalmi és erkölcsi kötelekektől. Ez volt Eörsi programja is, azzal a különbséggel, hogy míg Kleist a halálával, ő az életével valósította meg.

A kaposvári Csiky Gergely Színház, Eörsi második otthona értelmes és szép előadásban vitte színre a darabot. A rendező Lukáts Andor esztétikus látványt tervezett a stúdióba, mely lényegében közös térbe vonja az alaphelyszínt, a fogadó szobáját az előjáték képzeletbeli üvegablak mögé állított ivójával (amely steril, szinte mozdulatlan, mint egy álmokkép) és a tópart ködös atmoszférájával (amelyet jelenetközi vetítés, kisebb színpadi vízfelület és avar jelez). A játék kezdete előtt kopár fát, szürke tájat és a fáról felröppenő fekete varjúserget látunk a háttérvidéon; a sokáig statikus látvány letargikus atmoszférát sugall. Ugyanez a bejátszás követi – rövidebb ideig – az elő(utó)játékot, azzal a különbséggel, hogy a végén felénk szállva mind nagyobbban látszó varjúraj videotrúkk segítségével átváltozik fekete ruhás, repülő embercsoporttá. A képzettársítás a sötét károgó nyárspolgáraival, akik – ugyancsak feketében – a haláleset taglalják, szembeötlő, de nem tolokodó. A Henriette férjét, Vogelt játszó Szula László és a Peguilhent alakító Nagy Viktor megértés és túlzás (más szóval „átélés” és „kritika”) nélkül, úgyszólván tárgyilagosan jelenítik meg azt a világot, amelyet Kleist a legkevésbé sem bánt hátrahagyni. Nem éppen látványos vagy hálás szerepek – ahogy a fogadós házaspárt játszó Sarkadi Kiss Jánosé és Horváth Zitáé, illetve a helybéli Riebischt megjelenítő Tóth Gézáé sem az –, de az „eltávozott” Kleist virtuális jelenlététől mégiscsak fontosak. Mint valami vitrin mögött, félgdermedt tehetetlenséggel magukon érzik a halott jelenlétét: vakaróznak, ahol a szelleműj

megérintette őket, értetlenül tekintenek a testetlen légbé.

Kleistet Znamenák István kissé elhanyagolt, eltespedt fizikumú és küllemű, gyermekien jovialis, elengedetten szemlélődő, önreflexív figurának ábrázolja; van okunk feltételezni, hogy az elképzelt német klasszikus vonásait elegyíti a valóságos Eörsi István vonásaival. Kaján jelenléte az ivóban, ahogy láthatatlanul insznuálja, zavarba hozza a fekete ruhás nyárspolgárokat – kalapot nyom a fejébe, elfújja a gertyát, helyteleníti, cáfolja vagy elégedetten nyugtázza az elhangzottakat –, az a halálon túl is nyugtalanító szellem találó metaforája. Halálra készülődésében van valami meditatív szórakozottság. Ahogy hálóingben, mezítláb, a „túlvilágról” hozott, „zsebében felejtett” szobakilincsel téblábol, átgázol a „vizesárkon”, fölhúzza, leveszi a pantallóját, abból az derül ki, hogy a halálával éppúgy nem tud mit kezdeni, mint az életével, de ezt ebben a pillanatban már sztoikusán éli meg. A nővérét férfiföltönyben az ágyába képzelő „betét” is csak groteszk játék a nemcsere lehetőségével. Az életszerepeket elutasító könnyedség, szinte báj mögötti végső, irracionális tragikumérzés azonban hiányzik Znamenák játékából, így az életében először és utoljára – önkívületben – eljátszott férfiszerep, Henriette megerősökölése sem elég hiteles. A halálát Kleistre bízó, a testi fájdalmat lelki nyugalommal elviselő bizalmas barátnét Gubás Gabi elegáns, finom hölgynek, emelkedett önkéntes áldozatnak ábrázolja. Marie, a nővér mint frivol, de egyáltalán nem testetlen álmokkép jelenik meg Kovács Zsuzsanna személyében, ő itt az egyetlen egészséges személy, kár, hogy nem „valóság”.

Az utolsó útjára készülve nyugodtan borozó, jókora sódort is elfogyasztó öngyilkosjelölt – ez színészi-rendezői plusz a hedonista portréjához, talán inkább Eörsire, mint a drámabeli Kleistre jellemző – a trakta után az elemözsiás kosárba rejtett három pisztollyal indul a halállal tervezett piknikre. A történet azonban – mint néha megesis – nem zárul le a halállal. A test börtönéből kiszabadult szellem itt röpköd fölöttünk és borzalmas világunk fölött. A Kleisté is, az Eörsié is.

EÖRSI ISTVÁN: HALÁLOM REGGELÉN (Csiky Gergely Színház, Kaposvár)

ZENE: Kiss Erzs. **JELMEZ:** Cselényi Nóra. **VIDEÓ:** Borbás Gergely. **VILÁGÍTÁS:** Memlaur Imre, Erős Renáta. **RENDEZŐASSZISZTENS:** Pintér Katalin. **DISZLET, RENDEZŐ:** Lukáts Andor. **SZEREPLŐK:** Szula László, Nagy Viktor, Sarkadi Kiss János, Horváth Zita, Tóth Géza, Znamenák István, Gubás Gabi, Kovács Zsuzsanna.